

Veronica PĂCURARU

CONSTRUCȚIA DE SENS VS AMBIGUITATEA SEMANTICĂ A SEMNULUI LEXICAL

Semantica limbajului verbal, care se realizează prin intermediul semnelor lingvistice, comportă două straturi distincte: unul „...care înseamnă ceva în limbă, are semnificație”, și altul care, în discurs, „desemnează ceva, are sens”... „Toate discursurile au sens, chiar atunci când nu ne dau decât sensul obiectiv, de constatare...” [1, p. 57]. Astfel, semnificația semnului lingvistic se prezintă drept o caracteristică potențială, inerentă semnului ca unitate a sistemului funcțional al limbii, în timp ce sensul său nu există deus undeva, ci se construiește nemijlocit în discurs, prin activarea potențelor semantice sistemice ale semnului. În discurs, unde semnul este integrat într-un context, are loc articularea sensului semnului, conform diferitelor legități și intenții de articulare, prin declanșarea unor mecanisme articulatorii specifice, adecvate scopului comunicării. Contextul este, de fapt, cadrul, care permite activitatea de interpretare a discursului, în vederea receptării mesajului care se conține în discurs [2].

Sensul global al discursului se construiește gradual, ca o masă în creștere, prin îmbinarea unități-

lor semnificante de diferite tipuri și niveluri: „Analiza diferitelor texte... relevă existența unor unități semnificante, care se plasează la niveluri diferite și care se combină între ele ca o „masă în creștere” („par masses croissantes”), pentru a forma unități de rang superior, pertinente la interpretarea semantico-pragmatică [a textului]” [3, p. 26]. Reiese deci că sensul textului, ca produs al discursului, se constituie din unități de sens, materializate sub forma unor semne, care se combină unele cu altele și care, articulându-și conținutul semantic în moduri diferite, dau naștere la sensuri de ordin superior.

Semnele lexicale, cărora în construcția de sens în cadrul discursului le revine rolul central, constituie, în virtutea naturii lor semantice, a statutului lor semiotic și funcțional, un tip specific de semne lingvistice, care pot să apară în două ipostaze: cea de „unități codificate”, cu statut de unități ale codului lingvistic, de natură reproductibilă, preponderent înregistrate și descrise în dicționarele limbii, și cea de „unități necodificate”, care constituie manifestări ale discursului, comportând adeseori caracter ocazional” [4, p. 249]. În opoziție cu primele, semnele gramaticale și cele indexicale exprimă, în limbă, raporturi de localizare în spațiu, de situație în timp, de posesie, dependență etc. și le revine, în discurs, rolul de a realiza diverse conexiuni între semnele lexicale sau de „a efectua funcții subiacente, complementare, de actualizare, cuantificare, identificare, prezentare sau, pur și simplu, doar de a face referință

la semnele lexicale, adică de a stabili cu ele raporturi anaforice, de desemnare mediată” [5, p. 493].

În text, ca produs al discursului, în virtutea potențelor actualizatoare inerente lui, are loc actualizarea pleneră, de o manieră particulară, a conținutului semantic al semnului în calitatea sa de constituent al sensului discursului. Aici se produce, de fapt, selectarea, în funcție de anumiți parametri, a unei *semnificații potențiale*, contextual determinate, a semnului și transformarea ei în *semnificație actuală* sau în *sens* [6, p. 85].

Or, clasa de semnificații posibile ale unui semn este, în general, cu mult mai bogată decât semnificația precisă (= sensul), care i se atribuie lui în cadrul unei comunicări particulare. În plus, semnificațiile potențiale ale unui semn devin semnificații actuale (sau sensuri) ale acestuia doar în contexte anumite. Astfel, circumstanțele contextuale, alături de elementele de semnificație prevăzute de cod, sunt și ele constituente de semnificație, care se degajă din contextul concret și contribuie la construcția de sens în discurs. E de remarcat, în același timp, că, în discurs, semnificațiile actuale contextuale pot avea valori diferite pentru emițător și pentru receptor, iar unele semne pot prezenta indeterminare semantică, admitând interpretări multiple sau plurilecturi. E de la sine înțeles că aceasta duce, în mod iminent, la apariția unor ambiguități și deci la posibile eșecuri în comunicare și în comprehensiune.

Ne vom construi afirmațiile ulterioare având ca ipoteze de plecare următoarele considerații:

- Sensul se construiește în discurs, el nu există în afara acestuia.

- Există un decalaj între valoarea pe care o comportă semnul lexical în codul semiotic și valoarea lui semantică în discurs.

- Valoarea semiotică a semnului lexical este legată de codul lingvistic.

- Valoarea semantică a semnului lexical este legată de context în actul de vorbire.

- Există un decalaj între dicționar și realitate.

Textul reprezintă astfel acel palier lingvistic – discursul, care permite actualizarea pleneră a conținutului semantic al semnului lexical, ca principal component al sensului global al discursului, iar atunci când e necesar, textul favorizează și dezambiguizarea semantică, adică relevarea sensului precis, actual, pe care îl comportă într-un anumit context enunțativ un semn lexical ambiguu, din punctul de vedere al receptorului sau din cel al emițătorului. Or, semnul lexical rămâne ambiguu nedeterminat din punct de vedere semantic atâta timp cât este considerat în mod izolat, în afara contextului de utilizare. El nu este înțeles pe deplin decât în raport cu cel puțin un alt semn cu care partajează minimum o trăsătură de sens comună. Iar contextele de diferite tipuri, ca loc de actualizare a relațiilor inerente semnului, creează pentru el condițiile necesare acestei actualizări – niște clase sintagmatice, în interiorul cărora semnificațiile-tip sunt articulate într-un anumit mod și transformate astfel în sens. Contextele (atât cele lingvistice, cât și cele extra-

lingvistice) permit, de fapt, relevarea valorilor semnului și referirea lui, directă sau mediată (indirectă), adică prin inferență, la un segment din lumea înconjurătoare.

E cert, discursul artistic, ca un discurs specific, comportă un caracter polifonic, el putând să îmbine concomitent mai multe acte de limbaj și intenții, care participă la construcția sensului global al textului, ca produs al discursului. Din acest considerent, discursul artistic se pretează unei analize prin prisma teoriei enunțării și din perspectiva diferitelor intenții, în cea mai mare parte convergente, care concurează la construcția de sens [7]. Doar o atare analiză permite accesarea sensului discursului.

Astfel, în discurs, înțeles ca proces de enunțare [a mesajului], care, conform lui E. Benveniste, reprezintă „un act individual de apropiere a limbii”, „...punerea în funcțiune a limbii printr-un act individual de utilizare”, „...semantizarea limbii...” [8, p. 80; 81], sensul semnului lexical, ca unitate constituentă a sensului general al mesajului, este articulat în mod diferit, conform unor intenții ale enunțatorului / enunțatorilor sau relativ la situația enunțativă concretă. Sensul semnului lexical poate fi, de asemenea, axiologizat conform unor sisteme de valori opozitive ('pozitiv' / 'negativ' (sau 'euforic' / 'disforic'), 'adevărat' / 'fals' etc.). Sensul se poate afla în raport direct sau indirect (mediat, prin inferență semantică sau logico-semantică) cu lumea înconjurătoare sau cu situația concretă în care se realizează enunțul. Destinatarul enunțului

(enunțatarul), pentru a ajunge la înțelegerea mesajului enunțat, este pus în situația de a releva mecanismele de articulare a sensului și de a decifra semnele lexicele ale căror sens rămâne nedeterminat, neînțeles din cauza ambiguității semantice pe care ele o prezintă. În acest scop, enunțatarul se vede obligat a opera o selecție a trăsăturilor semantice constituente ale semnului care prezintă indeterminate semantică, ca unitate constituentă a sensului global, și a releva acele trăsături, care se conțin implicit în semn, adică pe care le induce, le inferează semnul lexical al cărui conținut semantic se precizează în vederea comprehensiunii textului. Altfel spus, enunțatarul se vede obligat a descoperi pentru sine mecanismele de construcție a sensului, care în text au nu doar rolul de a asigura coerența și integritatea semantică a acestuia, ci și funcție dezambiguatoare. Printre acestea, se impun:

- Articularea focalizată a sensului semnului prin intermediul:
 - unor seme *actualizate* din componența structurii semantice a semnului ambiguu, plasate în amonte sau în aval, în detrimentul altor seme *virtualizate*;
 - unor contrarii semantice, plasate în contextul imediat al semnului care prezintă indeterminate semantică;
 - raportării semnului ambiguu, prin intermediul contextului, la unul dintre câmpurile semantice sau conceptuale ale lexicului;
- Articularea izotopică a sensului semnului, prin intermediul izotopiilor discursive;

- Articularea axiologică a sensului semnului ambiguu;
- Articularea inferențială a sensului semnului, prin intermediul unui mecanism de inferență semantică sau de referență indirectă;
- Asignarea de trăsături semantice (sau de nume) pentru semnul care prezintă indeterminare semantică.

De obicei, locutorii unei limbi au în conștiință semnificațiile semnelor lexicale ca unități ale codului. Orice semn lexical, ca unitate comunicativ-semantică, este pasibil de disociere în trăsături constituente de sens, semele, iar această analiză semică sau componentială, utilizată preponderent în investigațiile sistemice de semantică structurală, reprezintă unul dintre mijloacele eficiente, dezambiguizatoare de sens în discurs, care face posibilă relevarea **articulării focalizate a sensului**. E de remarcat că, în interiorul unui discurs, semele din structura semantică a unui semn ca unitate a sistemului limbii nu vor fi toate și în mod necesar exploatate simultan într-unul și același loc în text. Dacă s-ar compara diverse contexte în care este susceptibil de a apărea unul și același semn lexical, s-ar putea constata că sensul lui e compus din trăsături de sens care îl definesc și care însă nu se actualizează toate în fiecare ocurență a sa. Fiecare ocurență a semnului posedă un sens care reprezintă, de fapt, una dintre manifestările posibile ale semnificației semnului în text, ca produs al discursului. Astfel, în interiorul unui semn utilizat în discurs, se disting, pe de o parte, seme explicite, actualizate și, pe de altă

parte, seme implicite, neactualizate sau virtualizate, după cum reiese din exemplul ce urmează:

(1) Prezent la *comandamentul* uneia din *diviziile* de pe frontul Moldovei, *divizia* să hotărască la ce *regiment* să fiu repartizat [9].

(Fulga, 1976, p. 3).

Evident, pentru comprehensiunea mesajului pe care îl conține enunțul dat, enunțiarul va trebui, în primul rând, să dezambiguizeze sensul semnului /divizie/, la fiecare dintre cele două ocurențe ale sale, operând în acest scop o adevărată selecție a trăsăturilor de sens constituente ale semnificației / semnificațiilor acestui semn lexical ca unitate a sistemului funcțional al limbii, focalizate relativ la contextul enunțiativ concret și relevându-le pe acelea dintre ele care sunt actualizate în contextul dat. Astfel, în deplină conformitate cu principiile semanticii cognitive, semnul /divizie/, al cărui sens apare în contextul dat ca incert, ambiguu, comportă în **DEX** următoarea definiție a conținutului său semantic, pe care enunțiarul, în mod obișnuit, ar trebui să o aibă în conștiință: „Mare unitate militară, constituită de obicei din mai multe regimente” • „Comandamentul unei divizii”. Printr-un efort interpretativ, enunțiarul va discrimina semele actualizate (focalizate în jurul unuia dintre hiperosemele posibile) în fiecare dintre cele două ocurențe ale semnului /divizie/ din contextul dat. După o primă confruntare a semnelor actualizate explicit în text, „regiment” și „comandament”, enunțiarul poate deduce că în prima ocurență sensul semnului /divizie/ este focalizat pe hiperosemul

„Mare unitate militară”, iar în cea de a doua ocurență, pe hiperosemul „Comandament”.

Articularea focalizată a sensului semnului lexical se poate realiza și prin **plasarea semnului ambiguu în imediată vecinătate cu un semn cu sens opus, contrariu**, după cum reiese clar din exemplul ce urmează, din care sensul de „Persoană adultă de sex masculin” pe care îl posedă, de fapt, în contextul dat, semnul ambiguu /homme/, se degajă grație prezenței în imediata lui apropiere a contrariului său semantic /femme/, cu sensul de „Persoană adultă de sex feminin”:

(2) – Je n’aime pas les *hommes* non plus, vous savez.

– Mais vous détestez les *femmes* encore davantage.

(Nothomb, 2001, p. 75).

Un rol aparte în dezambiguizarea semantică a semnului în discursul artistic revine **izotopiilor discursive**, niște trăsături de sens comune pentru cel puțin două semne lexicele – unități semantice, situate în vecinătate una de alta, pe axa sintagmatică. Dat fiind că semnele lexicele își actualizează, în context, nu toate, ci doar anumite seme din structura lor semantică, izotopiile joacă un rol esențial în depistarea semnelor actualizate într-un anumit context și deci în dezambiguizarea semantică a semnului care prezintă indeterminare semantică. Având funcție semantic dezambiguizatoare, izotopiile asigură, în același timp, coerența discursului și, prin aceasta, înlesnesc comprehensiunea mesajului inclus în enunț. Izotopiile discursive ocupă, de

fapt, locul central în arsenalul de mijloace semantic dezambiguizatoare, ele acționând adeseori în discurs conjugat, în paralel cu alte mijloace dezambiguizatoare, printre care articularea focalizată a sensului semnului, prin ancorarea semnului ambiguu într-unul dintre câmpurile semantice sau conceptuale ale lexicului:

(3) Voi depinde mereu de alți *factori*, dintre care mulți *imbecili* și *demenți*, dar superiori rațiunii mele și modului meu de a gândi numai fiindcă au pe *umăr* cu o tinichea mai mult decât mine.

(Fulga, 1976, p. 4).

Enunțiarul enunțului (3) se va vedea nevoit a opera dezambiguizarea semnului lexical /factor/, care în contextul dat rămâne ambiguu (polisemantic) și împiedică prin aceasta comprehensiunea mesajului. Din mai multele semnificații inerente lui ca unitate a codului lingvistic, primul dintre sensurile semnului în cauză, care îi va veni în minte enunțiarului, va fi, cu siguranță, cel de „Element, condiție, împrejurare care determină ceva; cauză; condiție”. E vorba oare cu adevărat de actualizarea anume a acestei semnificații a cuvântului /factor/, sau, poate, în acest context enunțiativ, el comportă un alt sens? Cheia dezambiguizării semantice a acestui semn ne-o sugerează continuarea enunțului, de unde desprindem izotopia discursivă locală, de fapt pluri-izotopia /ființă umană/, care se regăsește în semnele /imbecili/, /demenți/, /umăr/, situate pe axa sintagmatică în același enunț cu vocabula /factori/. Grație izo-

topiei care se relevă, enunțiarul poate deduce că semnul lexical /factor/ posedă, în contextul enunțiativ dat, sensul de „Persoană cu putere de decizie”.

În același timp, exemplele (3) și (4) pun în evidență, pe lângă articularea izotopică, și un alt mecanism al construcției de sens în discurs, **articularea focalizată a sensului prin raportarea semnului (cu sens ambiguu) la unul din câmpurile semantice sau conceptuale ale lexicului**. Astfel semnul /factor/ din ex. (3) e raportat la câmpul „*trăsături psihice și morale*”, grație prezenței în vecinătate sa a semnelor /imbecilii/ și /demenții/, iar semnul /homme/ din ex. (4), la câmpul „*procreare*”, prin plasarea lui în același context cu semnul /naissance/:

(4) Très drôle. Mais un *homme* a été aussi pour quelque chose dans votre *naissance*.

(Nothomb, 2001, p. 75).

Organizarea semantică a discursului artistic se bazează și pe **articularea axiologică a sensului**, o articulare prin care subiectul enunțiator exprimă drept pozitivă o anumită valoare, și drept negativă valoarea opusă primei, articulare care, în general, are drept corolar anumite efecte de sens, euforice sau disforice. Relevarea mecanismului de articulare axiologică a sensului semnului lexical este, de asemenea, un instrument dezambiguizator al conținutului său semantic. Vom valida veracitatea acestei aserțiuni prin exemplul ce urmează:

(5) Generalul, atunci, se întoarce către șeful de stat-major:

...Sunteți *liber*! Ești liber, domnule sublocotenent!

...*Ești liber domnule sublocotenent Liber să faci toată viața pe saltimbancul și liber să te ploconești în fața oricărei mărimi Liber să fii disprețuit și liber să fii călcat în picioare de orice nătărău cu stea în frunte Liber să-nhați cu evlavie arma cu care te-au blagoslovit dumnealor și liber să ucizi pe cine-ți hotărăsc ei Ucide Ucide Ucide Istoria nesătulă are nevoie de cât mai multe crime...*

(Fulga, 1976, p. 15).

Cert e că, pentru a înțelege mesajul acestei secvențe discursive, enunțiarul va activa acele semnificații ale semnului /liber/, pe care le are în conștiință și care, de obicei, coincid cu cele fixate în dicționarul limbii. Astfel DEX-ul înregistrează, pentru semnul lexical /liber/, mai multe semnificații, iar izotopia „ființă umană”, inerentă și secvenței discursive /domnule sublocotenent/, impune selecția doar a uneia dintre semnificații, care, potențial, s-ar preta contextului enunțiativ în care apare semnul în cauză: (*despre oameni*) „Care se bucură de libertate, de independență individuală și cetățenească; care are posibilitatea de a acționa după voința sa, de a face sau de a nu face ceva; care nu este supus nici unei constrângeri; slobod”.

După cum însă e lesne de remarcat din fragmentul de text citat, meditațiile personajului central al romanului vis-à-vis de noțiunea „liber”, evidențiate aici și în roman prin italice, pun în relief cu totul alte seme din structura semantică a semnului lexical prin care

e desemnată această noțiune în contextul dat, semele actualizate realmente în acest context situațional-comunicativ și care sunt, de fapt, contrariile semelor potențiale, inerente semnului în cauză ca unitate a sistemului limbii. Analiza semelor actualizate în această secvență discursivă impune, de fapt, concluzia că, în ocurența dată, s-a produs o articulare axiologică generică (de tipul „euforie vs disforie”) a sensului semnului lexical /liber/, o axiologizare care a generat un efect de sens de natură disforică, sub formă de enantiosemie contextual-situațională. Astfel semnul lexical /liber/ posedă, în macrocontextul dat, un sens nou, impropriu, contrar semnificațiilor sale obișnuite: „Care este pus în imposibilitatea de a acționa după voința sa; impus de circumstanțe să acționeze contrar propriei sale voințe”.

Articularea inferențială a sensului semnului, prin intermediul unui mecanism de inferență semantică sau logico-semantică, este unul dintre mecanismele frecvent utilizate în construcția de sens în discursul artistic și reprezintă fenomenul de **referență indirectă sau mediată** [10, p. 110], care se relevă la o analiză din perspectivă referențială, ca în mostra discursivă ce urmează:

(6) Je lui avais bien dit d'envoyer promener **les magazines féminins**.

(Nothomb, 2001, p. 84).

Dezambiguizarea semantică a semnului lexical /magazines/, care prezintă în contextul dat ambiguitate, vizează înlăturarea concomiten-

tă a indeterminării sale semantice și referențiale, posibilă printr-o serie de operații interpretative cu caracter de lanț inferențial, conjugate cu relevarea pluriizotopiei discursive „ființă umană” / „persoană de sex feminin”, pe care o impun cuvintele /promener/ și /féminin/, situate în amonte și în aval, în raport cu semnul ambiguu /magazines/. Ca urmare, enunțiatorul va deduce pentru /magazines/ sensul ocazional de „Jurnalist (persoană de sex feminin), care lucrează la o revistă-magazin pentru femei”. Acest mijloc de identificare a conținutului semantic al semnului în discurs ține de semantica referențială, care este una analitico-interpretativă și contribuie la depistarea trăsăturilor referențiale ale semnelor, în vederea conferirii **atributelor de sens**, niște concepte ce definesc zona de relevanță lingvistică a semnului, în funcție de domeniul de aplicare a semnului și de aferențele lui contextuale și socialmente normate. Se impune însă precizarea că definiția sensului, formulată ca urmare a unei abordări analitice referențiale, nu descrie obiectul, lucrul, ființa, starea etc. denumite, după cum se pretinde adesea, ci ea pune în evidență trăsăturile de sens lexical, pertinente pentru obiectivul urmărit – dezambiguizarea semnului, pentru înlăturarea indeterminării sale semantice.

E de remarcat, în același timp, că sensul discursului artistic se lasă interpretat și din punctul de vedere al enunțiatorului, care, participând nemijlocit la construcția de sens, găsește de cuviință, la un moment dat, că un oarecare semn

lexical este insuficient determinat din punct de vedere semantic, sau că acesta prezintă echivoc și deci admite plurilecturi. Astfel se face că enunțiarul procedează, în vederea facilitării lecturii, la **asignarea de trăsături semantice semnului lexical respectiv** prin intermediul unei definiții perifrastice a conținutului semantic pe care el îl atribuie semnului într-un anumit context discursiv:

(7) – *Les lèvres ont deux rôles: D’abord, elles font de la parole un acte sensuel. ...Mais le second rôle est encore beaucoup plus important: les lèvres servent à fermer la bouche sur ce qui ne doit pas être dit.*

(Nothomb, 2001, p. 68).

După cum se vede clar din exemplul citat, enunțiarul, omițând semul generic, atribuie semnului /lèvres/ o serie de trăsături semantice diferențiale, care pun în lumină caracteristicile funcționale ale referentului desemnat: „ont deux rôles” + „font de la parole un acte sensuel” + „servent à fermer la bouche sur ce qui ne doit pas être dit”.

Concluzii

– Semnul lexical participă nemijlocit la construcția de sens în discurs. El reprezintă o unitate constituentă a sensului global, care se articulează prin intermediul unor mecanisme diverse. Unele semne pot prezenta, în discurs, indeterminate sau ambiguitate semantică, admițând plurilecturi și făcând imposibilă comprehensiunea mesajului. Dezambiguizarea semantică a semnului lexical are ca bază în discurs mecanismele constructoare

de sens și comportă nu doar natură pur lingvistică, ci și psiholingvistică [11].

- În mod tradițional (și eronat) se consideră că ambiguitatea ar fi inerentă doar cuvintelor polisemantice, în timp ce cuvintele monosemantice, în virtutea structurii lor semantice, nu ar prezenta ambiguitate semantică. De aici și teza privind relația directă dintre ambiguitate și polisemie / omonimie. De fapt, ambiguitatea semantică afectează, în egală măsură, atât cuvintele polisemantice, cât și pe cele monosemantice. În cazul dezambiguizării cuvintelor monosemantice, are loc amorsajul lor semantic, adică actualizarea diferitelor trăsături semantice ale cuvântului, în funcție de contextul său (lingvistic și extralingvistic).

- Teoriile mai noi privind polisemia se fondează pe ipoteza unui lexem-polisem cu conținut stabil și cu structură deformabilă în funcție de contextele de utilizare. Astfel, conținutul, stabilizat în limbă, se constituie dintr-un prototip „versiune lărgită” [12, p.150] și din mai multe elemente de conținut semantic, care există ca atare sub o formă haotică sau puțin structurată drept conținut memorial al semnului și nu capătă o formă organizată decât în momentul convocării acestor elemente de conținut într-un context. Procesul dezambiguizării semantice a semnului începe cu activarea celor mai curente accepțiuni ale sale și are drept corolar accesarea doar a uneia dintre accepțiuni, a celei mai adecvate contextului enunțiativ în care apare semnul.

SURSE

1. DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Univers Enciclopedic, București, 1996.
2. *Le Petit Larousse 2003*, Larousse / Vuief, Paris, 2002.
3. Larousse, *Dictionnaire de la langue française*. Lexis, Librairie Larousse, Paris, 1987.
4. Fulga 1976 = Laurențiu Fulga, *Alexandra și Infernul*, Minerva, București, 1976.
5. Nothomb 2001 = Amélie Nothomb, *Hygiène de l'assassin*, Albin Michel, Paris, 2001

NOTE ȘI REFERINȚE
BIBLIOGRAFICE

1. Coșeriu, E., *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
2. Se impune distincția dintre **interpretarea semantică** și **interpretarea semiozică**, sau între interpretarea **semiozică** și interpretarea **semiotică**. Pentru conformitate, a se vedea: Eco, U., *Limitele interpretării*, Editura Pontica, Constanța, 1996: „Interpretarea semantică sau semiozică este rezultatul procesului prin care destinatarul, aflat în fața manifestării lineare a textului, o umple de semnificat. Interpretarea semiotică este, în schimb, aceea prin care se încearcă să se explice din ce rațiuni structurale textul poate produce alte interpretări semantice (sau alte alternative). [p. 32]
3. Cristea, T., *Stratégies de la traduction*, Editura Fundației „România de Mâine”, București, 1998.
4. Rey-Debove, J., *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage*, Armand Colin, Paris, 1998.

5. Charaudeau, P., *Grammaire du Sens et de l'Expression*, Hachette, Paris, 1992.

6. Klinkenberg, J.-M., *Précis de sémiotique générale*, De Boeck Université, Paris-Bruxelles, 1996.

7. În concepția lui U. Eco, „...abordarea interpretativă [a unui text, ca produs al discursului]... se articulează ca o trihotomie, și anume aceea dintre interpretare în sens de cercetare a unei **intentio auctoris**, interpretare ca investigare a unei **intentio operis** și interpretare ca impunere a unei **intentio lectoris**” [vezi Eco, U., *op. cit.*, p. 25].

8. Benveniste, E., *L'appareil formel de l'énonciation / Problèmes de linguistique générale*, 2, Gallimard, Paris, 1974.

9. Concluziile expuse în acest articol se fondează pe analiza unui corpus reprezentativ de mostre discursive, extrase din diverși autori contemporani, români și francezi, multe dintre care au rămas în afara cadrului acestui articol. Aici și în continuare, evidențierile din exemplele citate ne aparțin (V.P.).

10. Pentru mai multe detalii, a se vedea: Kleiber, G., *Mais qui donc est sur l'étagère de gauche? ou Faut-il multiplier les références? / Travaux de linguistique et de philologie*, t. XXX, publiés par G. Kleiber et G. Roques, Klincksieck, Strasbourg – Nancy, 1992, p. 107-124.

11. Despre mecanismul psiholingvistic al dezambiguizării semantice a semnului lexical, a se vedea mai în detalii: *Sémantique linguistique et psychologie cognitive. Aspects théoriques et expérimentaux*. //Eds.: François J. et Denhière G., Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble, 1997.

12. Honeste, M.-L., *Polysémie et référence / La polysémie ou l'empire des sens. Lexique, discours, représentations*, Eds.: Rémi-Giraud S. et Panier L., Presses Universitaires de Lyon, Lyon, 2003.